

“SÂYE” KELİMESİ HAKKINDA BAZI MÜLAHAZALAR

Savaşkan Cem BAHADIR¹

ÖZET

Sâye kelimesi, klasik şiir metinlerinde sıklıkla karşılaşılan kelimelerden biridir. Sâye kelimesi metinlerde, çoğunlukla herkes tarafından bilinen gölge veya himaye anlamları ile yer almaktadır. Yapılan okumalar sırasında karşılaşılan bazı beyitlerde, kelimenin akla ilk gelen gölge, himaye, cin, yansıma gibi anlamlarının sözü edilen beyitlere tam olarak uymadığı dikkati çekmiştir. Bunun üzerine sâye kelimesinin farklı anlamlarının olup olamayacağı yönünde araştırma yapılmaya başlanmış ve başlıca sözlükler taranmak suretiyle sâye kelimesinin farklı anlamları ortaya konulmaya çalışılmıştır. F. Steingass'ın, A Comprehensive Persian-English Dictionary isimli sözlüğünde, sâye kelimesinin içinde barındırdığı anlamlardan birisinin de “a petticoat/ iç eteklik” olduğu görülmüştür. Kelimenin, iç eteklik anlamının beyitlerde yer alan ifadelerle uygunluk sağladığı görülmüş bunun üzerine başta Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü olmak üzere; Tarama Sözlüğü, Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü vb. sözlükler taranarak kelimenin sözü edilen ve giyim kuşamla ilişkili anlamı pekiştirilmeye çalışılmıştır. Nihayetinde sâye kelimesinin çalışmada değinileceği üzere; kaftan, yelek, cepken, kadın giysisi, iş önlüğü, şayak cinsinden kalın kumaş vb. anlamları olduğu görülmüştür. Çalışmada, sâye kelimesinin sözlüklerdeki mevcut anlamlarına yer verilmesi; kelimenin, giyim kuşamla ilgili anlamına dönük örnek beyitlerin ortaya konulması ve beyitlerin kısa izahı ile tamamlanması öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sâye, elbise, astar, gölge.

SOME OPINIONS ABOUT THE WORD “SÂYE”

ABSTRACT

“Sâye” is one of the most commonly used word in classical literature. The meaning of sâye known as shadow or protection in the texts for many people. In some couplets these meanings of sâye is not suitable for the couplet's meaning. Because of this we try to find different meanings of sâye with researching main dictionaries. Sâye has a meaning “a petticoat” in “A Comprehensive Persian-English Dictionary” which is written by F. Steingass. This meaning of the word is suitable for the couplets. Upon this we research Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü and Tarama Sözlüğü, Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü etc. and try to consolidate petticoat meaning with sâye. At the end of the research we find out that sâye has meanings like; caftan, vest, bolero, broadcloth. In this study we will try to give the meanings of sâye and try to show couplets with these meanings.

Key Words: Sâye, dress, petticoat, shadow.

¹ Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sacemb@ktu.edu.tr

GİRİŞ

Klasik şiir metinlerinde kullanılan kelimelerin çoğu geniş çağrışım ve anlam katmanlarına sahiptir. Bu sayede şairler, birkaç sayfada izah edilebilecek ifadeleri, şiirlerde kullandıkları bir kelime ile kolayca anlatabilirler. Klasik metinlerle uğraşanların bildiği ve sıklıkla karşılaştığı bir durum da kelimelerin metin bağlamında kazandığı anlamlardır. Kelimelerin sahip olduğu bu anlamlar çoğunlukla sözlük taraması yapılmak suretiyle tespit edilebilmektedir. Beyitlerde yer alan bazı kelimeler ise günümüzde de kullanılmaya devam ettiği için sözlük taramasına gerek duyulmadan anlamlandırılmaktadır. Hazırlanan çalışmaya konu olan “sâye” kelimesi de bahsedilen kelimelerden birisidir. Klasik şiir metinlerinde o kadar çok zikredilmektedir ki bu kelimenin bilinmemesi neredeyse imkânsızdır. Sâye kelimesinin anlamı sorulduğunda çoğunluğun vereceği cevap: gölge, hemen ardından himaye etme olacak; çok az kişi tarafından da cin, peri anlamına geldiği söylenecektir. Yapılan okumalar sırasında karşılaşılan bazı beyitlerde, kelimenin akla ilk gelen gölge, himaye, cin, yansıma gibi anlamlarının sözü edilen beyitlere uygun düşmediği dikkati çekmiştir. Sâye kelimesi ilk başvuru kaynağı olarak kullanılan lügatlerde şu şekilde izah edilmektedir: “sâye: (Peh)1. Gölge; 2. Himaye; 3. Cin, peri; 4. Yansıma; 5. Far.”²; “sâye: (f.i.): gölge.(bkz: zill). 2. Koruma, sâhip çıkma.(bkz: Himâye, siyânet). 3. Yardım. (bkz: muâvenet)³; “1. Gölge; 2. Himaye”⁴; “sâye: Mâye vezninde gölge, zıl manasındadır. Bir dev adıdır. Cin taifesine de denir. Fısk ü fücürdan dahi kinaye olur. Havza ve himayet manasına gelir.”⁵; “sâye: Gölge, cin”⁶; “sâye: 1. Shadow; shade. 2. Protection, assistance, favor.”⁷ Sözlüklerde yer alan bu izahlardan hareketle nesre çevirilerde sâye kelimesine karşılık olarak hemen her beyitte gölge veya himaye anlamı verilmektedir. Fakat bazı beyitlerde, sâye kelimesinin yukarıda saydığımız ve nesre çevirilerde kullanılan “gölge veya himaye” anlamının beyitleri açıklama noktasında yetersiz kaldığı müşahede edilmiştir. Zihnimizin, sâye kelimesi üzerine yoğunlaşmasına sebep olan olay ise Nedîm’in meşhur:

Güllü dîbâ giydin ammâ korkarım âzâr eder

Nâzenînim sâye-i hâr-ı gül-i dîbâ seni g. 154/3

beyti üzerinde konuşurken vuku bulmuştur. Hemen her makalede veya antoloji çalışmasında beytin nesre çevirisi “Nazenînim (nazik sevgilim) gül desenli ipek elbise giydin ama korkarım ki gül desenli ipek elbisedeki gülün dikeninin gölgesi seni incitir.” şeklinde günümüz Türkçesine aktarılmaktadır. Gözlerden kaçtığına inanılan nokta ise, beyitte sâye kelimesinin yalnızca gölge anlamının olmamasıdır. Beyite dikkatle bakıldığında şairin kullandığı kelimelerin kumaş ve elbise ile ilintili olduğu görülmektedir. İşaret edilen kelime ilişkilerinden hareketle sözlükler karıştırılmaya ve bu beyitte yer alan sâye kelimesinin başka bir anlamının olabileceğinden

² Mehmet Kanar; Farsça-Türkçe Sözlük, Deniz Kitabevi, İstanbul, 2000. s. 641-642.

³ Ferit Devellioğlu; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara, 2013, s.922.

⁴ Şemşeddin Sami; Kâmus-ı Türkî, Çağrı Yayınları, 2002, s. 703.

⁵ Mütercim Asım; Burhân-ı Katı, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009, s.647.

⁶ Ziya Şükün; Farsça-Türkçe Lügat Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1984, C.II, s.1128-1129.

⁷ Sir James Redhouse; Redhouse Sözlüğü-Türkçe/Osmanlıca-İngilizce, Sev Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 2000. s.989.

şüphelenilmiştir. Bu şüpheyle başlayan arayış, F. Steingass'ın, A Comprehensive Persian-English Dictionary adlı çalışmasında yer alan sâye maddesini görünceye kadar devam etmiştir. Adı geçen sözlükte sâye kelimesi için : سايه sâya, A shade, shadow; an apparition; a wicked spirit; name of a demon; protection; a petticoat; wickedness, lewd-ness"⁸ anlamları verilmektedir. Açıklamada yer alan "a petticoat" ifadesinin Türkçe karşılığı ise "iç eteklik, jüpon" dur. Sâye kelimesinin bu anlamı bulduktan sonra başka sözlüklerde tarama yapılmıştır. Bu tarama neticesinde sâye kelimesiyle ilgili olarak: "sâye: gölge, çoğa (çuha: Kadınların iş yaparken giydikleri daha çok siyah renkli giysi)"⁹¹⁰; "sâye: Şayak cinsinden kalın kumaş."¹¹; "saye/cae: kaftan"¹²; "saya: a. (sa'ya) 1. Ayakkabının yumuşak olan üst bölümü. 2. *hık*. Gebe koyunların karnındaki yavru yüz günlük olduğunda çobanların yaptığı tören. 3. *hık*. Yayla ve kırlarda hayvanlar için yapılan üstü samanla örtülü yer. 4. *hık*. Kadın giysisi. 5. *hık*. İş önlüğü: [Sirtına giymiş sıkma sayayı / Yedeğine almış ağca mayayı] -Halk türküsü"¹³; "saya: 1.Yeldirme. 2.Manto. 3.Kadın giysisi, entari. 4.Yelek, cepken. 5.Al şerit ile süslenmiş ak gelin giysisi. 6.Eteklik. 7.İş önlüğü. 8.Elde bükülen pamuktan dokunmuş ak ceket. 9.Üçetek."¹⁴; "saya; Kadın hırkası. (Çaliova *Gerze - Sinop)"¹⁵; "saya; 1. Kundura yüzü. 2. Ağıl, ahır.3. Anadolu'da çeşitli giysilerin ortak adı."¹⁶; "saya,(saya kaftan saya kavtan): üstten giyilen iş gömleği."¹⁷ anlamlarına ulaşılmıştır. Hatta Tarama Sözlüğünde saya kelimesinin Osmanlı Türkçesi'nde üç farklı şekilde imla edildiği de gözlenmiştir. Buna göre saya kelimesi tarama sözlüğünde صيا , سايه , سيا olarak imla edilmiştir. Dikkat edilecek olursa Farsça, "sâye" kelimesinin imlası سايه ile Tarama Sözlüğü'nde geçen ve iş elbisesi anlamına gelen "saya" kelimesinin yazımı aynıdır (سايه). Ayrıca sâye kelimesinin çeşitli çalışmalarda yine elbise ve kumaş çeşidi anlamlarına gelen manalarına da yapılan taramalar esnasında rastlanmıştır.¹⁸

Yapılan sözlük taramalarından sonra elde edilen bilgiler ışığında sâye kelimesinin giyim-kuşamla da ilgili bir kavram olduğu ve kalın dokuma kumaşların cilde zarar vermesini engellemek için bugün de kullandığımız astar yerine (iç eteklik) elbiselerin altına giyildiği ya da başlı başına bir elbise çeşidi olduğu görülmüş hatta daha doğru bir ifadeyle fark edilmiştir.

Nedîm'in bahsi geçen beytinden hareketle bazı beyitlerde sâye kelimesinin gölge/ himaye gibi anlamlarının yanında bu kelimenin astar/ elbise anlamının da kendini gösterdiği fark edilmiştir.

Aşağıda tespit edilerek izah edilmeye çalışılan beyitlerde sâye kelimesinin gölge/ himaye anlamının yanında astar veya giysi anlamının da okuyucuya bir çağrışım yaptığı görülmektedir. Hatta bazı beyitlerde kelimenin

⁸ F. Steingass, A Comprehensive Persian-English Dictionary, Çağrı Yayınları, İstanbul, s.645.

⁹ Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü; www.tdk.gov.tr

¹⁰ Mertol Tulum; 17.yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, s.1557.

¹¹ Fehmi Yılmaz; Osmanlı Tarih Sözlüğü, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul,2010. s.571.

¹² Mir Vinereko; Kadın Giysisi; Maykop, Adige Cumhuriyeti Devlet Basımevi, 2007.

¹³ Güncel Türkçe Sözlük www.tdk.gov.tr

¹⁴ Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü; www.tdk.gov.tr

¹⁵ Zanaat Terimleri Sözlüğü; www.tdk.gov.tr

¹⁶ Kişi Adları Sözlüğü; www.tdk.gov.tr

¹⁷ Tarama Sözlüğü; Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1996. s.3348.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özer Küpeli, Revan Seferine Götürülen Padişah Kıyafetleri, Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi, S.II/2, s.33-74, 2016; Mir Vinereko; Kadın Giysisi; Maykop, Adige Cumhuriyeti Devlet Basımevi, 2007.

gölge anlamı ve gölge ile siyah renk arasındaki anlam ilişkileri nedeniyle sâyenin astar anlamının en azından ihâm/ihâm-ı tenâsüb yoluyla zikredildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Hazırlanan çalışmada verilen bazı örnekler doğrudan sâye kelimesinin elbise anlamını kastetmektedir. Fakat şunu belirtmek gerekir ki sâye kelimesi beyitlerde şairler tarafından anlam oyunları ortaya çıkarmak için kullanılmıştır. Sâye kelimesinin aşağıdaki beyitlerde ihâm/ihâm-ı tenâsüb yoluyla iki anlamlı olarak kullanıldığı çok az da olsa sadece elbise/astar anlamı ile kullanıldığı görülmektedir. Bu sebeple örnek teşkil eden beyitlerde öncelikle sâye kelimesinin gölge/ himaye anlamına uygun nesre çevirisi verilecek ardından bu beyitlerin sâye kelimesinin astar/ elbise anlamına uygun nesre çevirileri verilerek şairlerin ortaya koyduğu iki anlamlı söyleyiş gösterilmeye çalışılacaktır.

Ak sayalar giyip karşımda durma

Çok yalan söyleyip yüzüme gülme (Karacaoğlan XVII. 55)

“Beyaz elbiseler giyerek karşımda durma, çok yalan söyleyip yüzüme gülme.”

Sayalı belin incelmış

Sarılmayı sarılmayı (Karacaoğlan XVII. 246)

“Elbiseli belin sarılmadığım için incelmış.”

Tarama Sözlüğü’nde¹⁹ yer alan bu beyitler açık ve net bir şekilde sâye kelimesinin elbise anlamında kullanıldığını göstermektedir. Zaten yukarıda sâye kelimesinin farklı sözlüklerden elde edilen anlamları ve bazı bölgelerdeki hali hazırdaki kullanımları da bunu ispat etmektedir.

Akça kaftân ile görüp siz anı tonatmañ

Giyse ma'yûp ola mı yaz günü ak sâye Sun'î, Kıta 3/2

“Bembeyaz kaftanı ile görüp onu kötü sözlerle azarlamayın. Sevgili, yaz günü beyaz elbise giyerse ayıp mı olur?”

Şair yukarıdaki beyitte bir yaz günü giyilen beyaz kaftandan bahsetmektedir. Sevgiliyi görenler ise sevgiliyi beyaz elbise giymesi dolayısıyla azarlamaktadır. Şair ise sevgilisine sahip çıkarak yaz günü beyaz elbise giymenin ayıp olmayacağını söylemektedir. Görüldüğü üzere sâye kelimesi beyitte elbise anlamında kullanılmaktadır.

Sefîd câmeyi ko sâyesine var hasedüm

Ki buldı ol kara yüzlü yanında baht-ı sefîd Helâkî, g.23/4

¹⁹ Bkz. Tarama Sözlüğü s.3348.

"Beyaz elbiseyi boşver çünkü onun gölgesine hasedim var. O yüzü kara olan (gölge) sevgilinin yanında beyaz talih buldu."

Helâkî' ye ait olan bu beyitte şair, sâye kelimesini câme (elbise) ile birlikte kullanmıştır. Yukarıda yer alan açıklamalar gözönüne alındığında bu beytin sâye kelimesinin barındırdığı astar anlamını hissettirecek şekilde kullanıldığını ve kelimenin bu anlamıyla da nesre çevirisinin mümkün olduğu görülecektir. Sâye kelimesine astar anlamı verilerek nesre çevrildiğinde beyit:

"Beyaz elbiseyi boş ver çünkü onun (siyah renkli) astarına hasedim var. O yüzü kara olan astar sevgilinin yanında beyaz talih buldu." şekline dönüşecektir. Helâkî'nin beyti içerisinde geçen kelimelerden hareketle "sâye"nin astar anlamını çağrıştırmasına güzel bir örnektir. Şair beyitte sevgilinin giydiği dışı beyaz kumaş içi siyah astarlı bir elbiseden bahsetmektedir. Şair bu elbiseyi kıskanmaktadır. Çünkü âşık, klasik şiir düsturunca sevgiliye yakın olamamakta sevgiliye yaklaşılamamaktadır. Fakat o kara yüzlü/ siyah astarla yüzlenmiş olan elbise sevgilinin yanına ulaşmış hatta tenine dokunmuştur. Bu sebeple bahsi geçen elbise ve astarı kıskanılmakta ve talihli olarak addedilmektedir. Şairin kara yüzlü ifadesinde yer alan kinaye de dikkat çekicidir.

Sâyesinden beñzer almışdur libâs-ı müste'âr

Gice gördüm geymiş ol mâh-ı şeb-ârâ karalar Nev'î, g. 141/2

"O geceyi aydınlatan ay gibi sevgilinin, gece siyahlar giydiğini gördüm. Sevgili bu haliyle, gecenin gölgesinden ödünç elbise almışa benzer."

Nev'î'ye ait olan bu beyit de içerisinde geçen; libas ve giymek kelimelerinden hareketle sâye kelimesinin astar anlamını çağrıştırmaktadır. Beyit iki anlamlı kurgulanmış, sâye kelimesi ile ihâm sanatı ortaya çıkmıştır. Beyit ikinci anlamı itibariyle;

"O geceyi aydınlatan ay gibi sevgilinin, gece siyahlar giydiğini gördüm. Sevgili bu haliyle, gecenin siyah astarından ödünç elbise almışa benzer." şeklinde nesre çevrilebilir. Şair bu beyitte geceyi, siyah elbise giyen bir kişi olarak tanımlamıştır. Sevgili de gecenin giydiği siyah elbiseden ödünç bir elbise almıştır yani sevgili de siyah bir elbise giymektedir. Şair, geceyi aydınlatan ay gibi sevgili ile giydiği siyah elbise arasında tezat yaratmıştır. Ayrıca şair, sâye kelimesini bilinçli bir şekilde tercih ederek gecenin siyahlığı ile sevgilinin giydiği elbisenin siyahlığını ve sâyenin, gölge anlamının da barındırdığı siyahlığı bu beyitte dile getirmiştir.

Şol kadar nâzûkdür ol gül kim siyâh olur teni

Üstine nâ-geh düşerse sâye-i pirâheni Emrî, Mukattaat/ 485

"O gül (gibi olan sevgili) o kadar naziktir ki teninin üstüne ansızın elbisesinin gölgesi düşse teni siyah olur."

Giriş kısmında da değinildiği üzere sâye kelimesinin gömlek, elbise, kumaş vb. kavramlarla birlikte kullanılması sözlük taramalarından sonra akla hemen astar/ elbise anlamını akla getirmektedir. Beyit aşağıdaki şekilde de nesre çevrilmeye müsaittir.

"O gül (gibi olan sevgili) o kadar naziktir ki teninin üstüne ansızın elbisenin/gömleğinin astarı düşse teni siyah olur."

Beytin nesre çevirisinden de anlaşılacağı üzere Emrî beytinde sâye kelimesini astar anlamını da hatırlatacak biçimde kullanmaktadır. Şair beyitte, Nedîm gibi sevgilinin nazikliği yani hassaslığından dem vurmaktadır. Sevgili istiare yoluyla güle benzetilmiştir. Sevgili pirâhen denilen bir çeşit gömlek giymektedir ve bu gömleğin anlaşıldığı üzere siyah astarı vardır. Sevgilinin teni, hassaslığı sebebiyle gömleğin astarının ansızın tenine temas etmesi durumunda siyah olmaktadır. Yani sevgiliyi gömleğin rahatsız edici etkisinden koruması gereken sâye/astar ona zarar vererek incitmektedir.

Gelmiş o câya sâye salup şâhid-i bahâr

Dûşında bir çiçekli müferrih kabâsı var Esad, g.53/7

"Baharın şahidi/ habercisi oraya gölge salarak omuzunda çiçekli rahat bir kaftanla gelmiş."

Beyitte yer alan ifadelerden hareketle beytin bir diğer nesre çevirisi şu şekilde yapılabilir: "Baharın şahidi/ habercisi oraya astar (gibi olan yeşil otları) döşeyip omuzunda çiçekli rahat bir kaftanla gelmiş."

Şair, baharın gelmesiyle etrafın yeşillenmesini güzel bir hayal etrafında anlatmaktadır. Şaire göre baharın habercisi olarak tanımlanan etrafın yeşillenmesi, çiçeklerin açması vb. bir insan olarak hayal edilmiştir. Hayal edilen kişinin omzunda çiçek desenli bir kaftanı vardır ve o, geldiği yere astar gibi pürüzsüz olarak görünen yeşil otları sermiştir.

Ey Ziyâ'î geye çün sâdesin ol serv-i sehî

Zevk anuñ sâyesine girmek imiş dünyâda Mostarlı Ziyâ'î g. 415/5

"Ey Ziyâ'î, o uzun boylu sevgili elbisenin astarsızını giyer. Dünyada zevk denilen duygu onun himayesine/ gölgesine girmek imiş."

Beyitte Ziyâ'î'nin kelimeleri çok dikkatli seçtiği görülmektedir. Özellikle beyitte geçen sade adı verilen ve astarsız tek kat kumaş olarak tanımlanan bir elbise çeşidi, sâye kelimesinin astar anlamını zihinde oluşturmaktadır. Kelimenin bu anlamıyla beyite bakarsak nesre çeviri:

"Ey Ziyâ'î, o uzun boylu sevgili elbisenin astarsızını giyer. Dünyada zevk denilen duygu onun astarına girmek imiş." haline dönüşür. Şairin kurduğu bu hayale göre, âşık, sevgiliye ancak sevgilinin giydiği elbisenin astarı olarak ulaşabilir, dokunabilir. Şair, dünyadaki mutluluğu/ zevki, servi boylu olarak tanımladığı sevgilinin giydiği

sadeye astar olmak olarak tanımlamaktadır. Sâye kelimesinin himaye anlamının da beyitte yoğun olarak hissettirildiği görülmektedir. Hayalin imkânsızlığı düşünüldüğünde yine aşığın sevgiliye ulaşamayacağı anlaşılmaktadır.

Al saya çukadan hâke döşer ferş-i latîf

Pertev-i sâye-i rengîn ile verd-i gülzâr Samî, k.16/4

"Gül bahçesinin gülü, renkli gölgesinin ışığı ile yere, al renkli astarı olan çuhadan güzel bir döşeme serer."

Samî bu beyitte, gül bahçesinin benzersiz kırmızı görüntüsünü kırmızı astarlı çuha kumaşına benzetmektedir. Bahçenin gülü âdeta oradaki misafirperver bir şahıs gibi tahayyül edilmiş ve gelenleri üzerinde ağırlamak için yere kırmızı astarlı bir döşeme sermiştir. Beyitte yer alan saya kelimesi doğrudan astar anlamındadır. İkinci mısradaki geçen sâye kelimesi ise ihâm sanatı çerçevesinde değerlendirilmelidir. Zira yukarıdaki mısradaki yer alan kelimeler ile sâyenin sözlük anlamlarından biri olan astar anlamı akla gelmektedir.

Belâ kûyında yokdur sâye-i divârdan gayrı

Bu ben 'ürÿânun üstine gelür bir kara şâl örter Emrî, g.198/4

"Bela mahallesinde duvarın gölgesinden başka bu çıplak olan benim üzerime gelip bir kara şal örten kimse yoktur."

Emrî'nin yalnızlığını dile getirdiği bu beyit, sâye kelimesinin iki anlamlı olarak kullanıldığını net bir şekilde ifade etmektedir. Şair kendisinin bela mahallesinde yalnız bir şekilde yaşadığını söylemektedir. Şair o kadar yalnızdır ki üzerine kara bir şal örtecek kimse yoktur. Bu işi şairin yaşadığı mahalledeki duvarın gölgesi yapmaktadır. Hayale göre şairin üstünü, duvarın gölgesi âdeta siyah bir şal gibi örtmektedir. Bu hayalden hareketle şairin sâye kelimesi ile siyah şal arasında renk benzerliği haricinde bir başka ilgi kurduğunu da söylemek mümkündür. Emrî beyitte sâye kelimesinin gölge anlamı ile astar/ elbise anlamını iç içe düşünmüş olmalıdır. Çünkü şair gölgeyi bir elbise gibi tasavvur etmiş bunu yaparken de birçok anlamı olan ama anlamlarından ikisi gölge ve astar/elbise olan sâye kelimesini seçmiştir. Dolayısıyla şairin bu tercihinin bilinçli olduğu görülür. Sâye kelimesinin içerisinde barındırdığı elbise anlamı, beyitte üryan ve şal kelimeleri ile çağrışım yapmakta ve ihâm-ı tenasüb sanatı ile ortaya çıkmaktadır.

Benefşe giydi servûñ sâyesinden

Tenine bir kabâ hûb ü mülevven Larendeli Hamdî, Leyla ve Mecnun 3870byt.

“Menekşe, servi ağacının gölgesinden tenine renkli ve güzel bir kaftan giydi.”

Şair beyitte menekşenin doğal yetiştirme alanlarından biri olan ağaç eteklerinden bahsetmektedir. Beyite göre menekşe servi ağacının gölgesinden kendisine renkli ve güzel bir kaftan giyinmiştir. Bu hayalde yer alan kabâ, hûb, mülevven giymek ifadelerinden hareketle sâye kelimesinin elbise/ astar anlamının çağrıştırdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim beyitten hareketle menekşelerin koyu renkli olmasının sebebinin, ağacın gölgesinden elbise giyinmesine hüsn-i ta’lil yoluyla bağlamıştır.

Şâh-ı ‘ışkam kabrüm üzre kara Ka’be örtüsü

Âfitâbum sâye-i seng-i mezâr olmuş-durur Emrî, Mukatta, 207

“Güneş gibi parlak olan sevgilim, aşk padişahıyım kabrimin üzerindeki siyah Kâbe örtüsü mezar taşı gölgesi gibi olmuş durmaktadır.”

Emrî’ye ait bu beyitte de şair sâye kelimesinin gölge ve elbise/ astar anlamını çağrıştırmak amacını gütmektedir. Şair, mezar taşının gölgesi âdeta Kâbe örtüsü gibi olmuştur diyerek sâye kelimesinin her iki anlamını çağrıştıracak şekilde kullanmış ve anlam ilgisini kuvvetlendirmek amacıyla siyah bir kumaşa sahip kutsal mekân örtüsü ile siyah olan gölgeyi kullanmıştır.

Nigâha hîrelenür çeşm-i âfitâb saña

Meger ki sâye-i zülfün ola nikâb saña Esad g. 6/1

“Güneşin gözü sana baktığında donuklaşır. Bunun sebebi saçlarının gölgesinin sana peçe olmasıdır.”

Şair bu beyitte, sevgili ile güneşi karşı karşıya getirmiştir. Şaire göre sevgilinin parlaklığı yanında güneşin gözü donuklaşmıştır. Esad beyitte sevgilinin saçlarını dönemin yüz örtüsü olan peçeye benzetmiştir. Şair, yüze örtülen siyah peçeyi kullanarak sâye kelimesinin gölge ve astar/elbise anlamını beraber kullanmayı amaçlamıştır.

Sehâbuñ sâyesinde geydi bir şeb-gûn kabâ dünyâ

Değişdi aña ol şâl-ı siyeh-fâm-ı şeb-i târı Azmizâde Haletî k.32/15

“Bulutunun gölgesinde dünya gece rengi bir kaftan giydi. O gece karanlığı renginde siyah şal giyen onu değiştirdi.”

Şair bu beyitte de yukarıdaki beyitlerde olduğu gibi sâye kelimesinin iki anlamını da hatırlatacak şekilde kurgu yaratmaya çalışmıştır. Beyitte bulutun, güneşin önünü kapatması sebebiyle dünyanın siyah bir elbise giydiği

söylenmektedir. Bu hayalde görüldüğü üzere şair kaftan, şal, siyah, giymek ve sâye kelimelerini kullanarak sâye ile elbise/ astar arasındaki bağı kullanmayı hedeflemektedir.

Câme-i zerrîni neyler vermeyen cisme vücûd

Sâyesinden âr eden hurşîd-i rahşân istemez Hayâlî g.194/5

"Cisme önem vermeyen altın desenli elbiseyi ne yapsın? Gölgesinden utanan parlak güneşi istemez."

Beyitte şairin diğer örneklerde olduğu gibi sâye kelimesini vücut, altın elbise ile birlikte kullandığı görülmektedir. Hayâlî'nin de sâye kelimesinin gölge ve astar/ elbise anlamı arasında bir ihâm-ı tenasüb kurmayı amaçladığı görülmektedir.

Yukarıda tespit edilebilen beyitler sâye kelimesinin, şairler tarafından klasik şiirin mantığına uygun bir şekilde var olan bütün anlamları kastedilebilecek şekilde kullanıldığını göstermektedir. Örnek beyitler sâye kelimesinin astar/ elbise anlamının çok sık olmasa da şiirlerde kullanıldığını veya anlam oyunu yapmak amacıyla ihâm/ ihâm-ı tenasüb yoluyla kullanıldığını dikkat çekmektedir.

Çalışmanın başlangıç noktasını oluşturan Nedîm'in beytine geri dönülecek olursa yukarıdaki bilgilerden hareket ederek Nedîm'in beytine tekrar bakmak gerekecektir. Hatta internette yer alan Kumaş Adları Sözlüğü'nde²⁰ güllü dibâ için: "diba denilen ağır ipekli kumaşın gül nakışlarına verilmiş isim." tanımı verilmektedir. Yukarıda söylenmeye çalışılan bilgiler ışığında beytin günümüz Türkçesine aktarımı;

Güllü dibâ giydin ammâ korkarım âzâr eder

Nâzenînim sâye-i hâr-ı gül-i dibâ seni Nedîm, g. 154/3

"Nâzenînim (nazik sevgilim) gül desenli ipek elbise giydin ama korkarım ki gül desenli ipek elbisedeki gülün dikeninin nakışı/astarı seni incitir." şekline dönüşecektir. Bu nesre çeviride de şairin kurmuş olduğu hayal dünyası tamamlanmış olur. Zira Nedîm'in beyti ve kullandığı kelimeleri giyim-kuşam üzerine kurguladığını söylemek yanlış olmaz. Sâye kelimesinin iç eteklik (astar) ya da nakış anlamının da bu hayale çok uygun düştüğü görülür. Zira şairin beyitteki hayalinde, sevgilinin bir şeyden incinmesi ya da incinmiş olma ihtimali olmalıdır. O vakit sevgiliye azar edecek olan kavram, giydiği gül nakışlı dibânın astarı olabilir. Astarın kullanım amacı da giyilen elbisenin insanı rahatsız edip incitmesini engellemektir. Sevgili o kadar naziktir ki onu astar bile incitmektedir. Dibânın ağır ve nakışlı bir kumaş olduğu göz önüne alındığında iç eteklik/sâye giymeden giyilemeyeceği görülür. Astarın giyilme sebebinin kumaşın rahatsız edici etkisini önlemek olduğu

²⁰ <http://herteldensite.yetkin-forum.com>

düşünüldüğünde ise gül desenli ipek elbisedeki gülün dikeninin astarının ya da diğer bir anlamı ile nakışının sevgiliyi incitmesi ihtimali beyitte kendini açığa çıkarır. Bu mana ise bir önceki nesre çeviri gibi hem kolay izah edilebilir hem de beyitteki kelimelerin kurmuş olduğu ihâm ilişkisini daha güzel açığa çıkarmış olur.

SONUÇ

Hazırlanan çalışma günümüzde anlamını bir noktada kısırlaştırdığımız sâye kelimesinin unutulmaya yüz tutmuş anlamlarından birini ve kumaş ile ilgili kavramlarla birlikte kullanıldığında meydana getirdiği ihâm/ ihâm-ı tenasübü yeniden hatırlatmayı amaçlamıştır. Verilen örneklere bakıldığında sâye kelimesinin gölge anlamının, bu örnekleri hem nesre çeviri hem de şerh noktasında yetersiz bıraktığı görülmektedir. Bahsedilen bu eksiklik çalışmanın temel noktasını oluşturmuş ve sâye kelimesinin elbise/ astar/ nakış anlamlarının klasik şairlerimiz tarafından bilindiğini ve kullanıldığını ispat etmeye çalışmıştır. Tarafımızdan yapılan taramalarda tespit edilebilen örnekler farklı kaynaklara dikkatle bakıldığında mutlaka artacaktır. Çalışmanın en önemli amacı klasik şiir okuyucularında sâye kelimesi özelinde dikkat oluşturmaktır.

KAYNAKÇA

- Çavuşoğlu, Mehmet (1982). *Helâkî Divan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Devellioğlu, Ferit (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Doğan, Muhammet Nur (2001). *Şeyhülislam Es'ad Divanı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (2005). *Nedîm Divanı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Kanar, Mehmet (2000), *Farsça-Türkçe Sözlük*, Deniz Kitabevi, İstanbul, 2000. s 641-642.
- Küpeli, Özer (2016). Revan Seferine Götürülen Padişah Kıyafetleri, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S.II/2, s.33-74.
- Mütercim Asım (2009). *Burhân-ı Katı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Redhouse, Sir James (2000). *Redhouse Sözlüğü-Türkçe/Osmanlıca-İngilizce*, Sev Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul.
- Sami, Şemşeddin (2002). *Kâmus-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, 2002, s. 703.
- Saraç, M.A. Yekta (2004), *Emrî Divanı*, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Steingass, F. (2005). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Şükün, Ziya (1984). *Farsça-Türkçe Lugat Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziyâ*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Tarama Sözlüğü (1996); Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Tarlan, Ali Nihat (1945). *Hayâlî Bey Divanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Tulum, Mertol (2011). *17.yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tulum, Mertol; Tanyeri, M. Ali (1977). *Nev'î Divan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977.
- Vinereko, Mir (2007). *Kadın Giysisi*; Maykop, Adige Cumhuriyeti Devlet Basımevi.
- Yılmaz, Fehmi (2010). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Arpaeminizâde Mustafa Samî Divanı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56084,arpaeminizade-mustafa-sami-divanipdf.pdf?0>

Azmizâde Hâletî Divanı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0>

Gelibolulu Sun'î Divânı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/57257,gelibolulu-suni-divanipdf.pdf?0>

Güncel Türkçe Sözlük www.tdk.gov.tr

Kişi Adları Sözlüğü; www.tdk.gov.tr

Kumaş Adları Sözlüğü, <http://herteldensite.yetkin-forum.com/>

Larendeli Hamdî Leylâ ve Mecnûn, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10698,leylamecnpdf.pdf?0>

Mostarlı Hasan Ziyâ'î Divanı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56211,mostarli-hasan-ziyai-divanipdf.pdf?0>

Tarama Sözlüğü; www.tdk.gov.tr

Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü; www.tdk.gov.tr

Zanaat Terimleri Sözlüğü; www.tdk.gov.tr

